

УДК: 930.85.1.

DOI: [10.52754/1694867X_2024_1\(4\)_9](https://doi.org/10.52754/1694867X_2024_1(4)_9)

**ИСХАК АСАН УУЛУ ПОЛОТ ХАНДЫН ЖЕТЕКЧИЛИГИ АСТЫНДАГЫ
КӨТӨРҮЛҮШТҮН ПОСТСОВЕТТИК ТАРЫХНААМАДА ИЗИЛДЕНИШИНИН КЭЭ
БИР МАСЕЛЕЛЕРИ**

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ВОССТАНИЯ ПОД РУКОВОДСТВОМ ИСХАКА
АСАН УУЛУ ПУЛАТ-ХАНА, В РАМКАХ ПОСТСОВЕТСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

SOME ISSUES OF STUDYING THE UPRISING UNDER THE LEADERSHIP OF POLOT
KHAN, SON OF ISHAK ASAN, WITHIN THE FRAMEWORK OF POST-SOVIET
HISTORIOGRAPHY

Жээнбек Алымбаев

Жээнбек Алымбаев

Жээнбек Алымбаев

т.и.д., профессор, Кыргыз-Түрк “Манас” университети
д.и.н., профессор, Кыргызско-Турецкий университет “Манас”
Dr. Professor, Kyrgyz-Turkish University “Manas”
jeenbek.alymbaev@manas.edu.kg

Баитова Фарида Турганбаевна

Баитова Фарида Турганбаевна

Баитова Фарида Турганбаевна

п.и.к., доцент, Б.Т. Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы
к. п. н., доцент, Кыргызская государственная академия физической культуры и спорта им. Б.Т. Турусбекова
Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports
named after B.Turusbekov

baitova_farida@mail.ru

ORCID: 0000-0002-3456-9399

ИСХАК АСАН УУЛУ ПОЛОТ ХАНДЫН ЖЕТЕКЧИЛИГИ АСТЫНДАГЫ КӨТӨРҮЛҮШТҮН ПОСТСОВЕТТИК ТАРЫХНААМАДА ИЗИЛДЕНИШИНИН КЭЭ БИР МАСЕЛЕЛЕРИ

Аннотация

Совет мезгилиндеги тарыхнаамада азаттык үчүн күрөшкөн элдин аракеттерине баа берүүдөгү илимий жыйынтыктар партиянын идеологиялык багытына шайкеш келүүсү зарылдык катары саналган. Элдик кыймылдарга баа берүүдө окумуштуулар таптык позициядан карап, совет мамлекетинин негизги урааны болгон “таптык эзүүгө каршы күрөш”, “бай-манаптык”, “буржуазиялык элементтерге каршы күрөшүү” сыяктуу калыптанган түшүнүктөрдү колдонушкан. Андан айырмаланып, постсоветтик тарыхнаамадагы изилдөөлөрдүн негизги өзгөчөлүктөрү катары азаттык көтөрүлүштөр элдин эркиндикке умтулган аракеттери катары бааланып, анын жетекчилерине элдик баатыр, улуу тарыхый инсан катары баа берүү тенденциясы жүрүп келүүдө. 1873-76-жылдардагы Фергана өрөөнүндө болгон элдик кыймылдын мааниси жана ал кыймылдын жүрүшүндөгү Исхак Асан уулу Полот хандын ролу постсоветтик мезгилдеги тарыхнаамада кыргыз, өзбек окумуштуулары тарабынан жаңы көз караштан изилденип, анын натыйжасында бир канча маңыздуу эмгектер жаралып, макалалар жарык көрдү.

Ачык сөздөр: Исхак Асан уулу Полот хан, Кокон хандыгы, элдик кыймыл, азаттык көтөрүлүш, Фергана өрөөнү, постсоветтик тарыхнаама, жаңы көз караш, постсоветтик мезгил

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ВОССТАНИЯ ПОД РУКОВОДСТВОМ ИСХАКА АСАН УУЛУ ПУЛАТ-ХАНА, В РАМКАХ ПОСТСОВЕТСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Аннотация

В историографии советского периода научные результаты по изучению усилий народа, боровшегося за свободу, считались совместимыми с идеологической ориентацией партии. При изучении народных движений ученые рассматривали их с классовой точки зрения и использовали устоявшиеся понятия, такие как «борьба с классовым гнетом», «борьба с манапами», «борьба с буржуазными элементами», которые стали основными лозунгами Советского государства. В качестве основной черты постсоветских историографических исследований восстания за свободу народа оцениваются как усилия народа, стремящегося к свободе, и наблюдается тенденция рассматривать его лидеров как национальных героев и великих исторических деятелей. Значимость народного движения в Ферганской долине 1873-76 годов и роль Исхак Асан уулу Пулат-хана, в данном движении были изучены с новых аспектов кыргызскими и узбекскими учеными постсоветского периода, в результате чего из них были опубликованы несколько значительных работ и статей.

Ключевые слова: Исхак Асан уулу Пулат хан, Кокандское ханство, народное движение, восстание за свободу народа, Ферганская долина, постсоветская историография, новые взгляды, постсоветский период.

SOME ISSUES OF STUDYING THE UPRISING UNDER THE LEADERSHIP OF POLOT KHAN, SON OF ISHAK ASAN, WITHIN THE FRAMEWORK OF POST-SOVIET HISTORIOGRAPHY

Abstract

In the historiography of the Soviet period, scientific results of the studies on efforts of the people who fought for freedom were considered compatible with the ideological orientation of the party. During the studies of popular movements, scientists considered them from point of classes and used established concepts such as “the fight against class oppression,” “the fight against manaps,” and “the fight against bourgeois elements,” which later became the main slogans of the Soviet state. As a main feature of post-Soviet historiographical studies, the said freedom uprisings are assessed as the efforts of people striving for freedom, and there is a tendency to consider their leaders as national heroes and great historical figures. The significance of the popular movement in the Fergana Valley of 1873-76s and the role of Polot Khan, the son of Iskhak Asan in this movement were studied from new aspects by Kyrgyz and Uzbek scientists of the post-Soviet period, as a result of which several significant works and articles were published.

Keywords: Ishak Asan uulu Pulat khan, Khanate of Kokand, national movement, uprising for freedom, Fergana Valley, post-Soviet historiography, new views, post-Soviet period.

Эгемендүүлүктүн шарданы менен Кокон доорунун тарыхы, Орто Азиянын Россия империясына караталышы, азаттык көтөрүлүштөр элдин эркиндикке умтулган аракеттеринин бири, анын жетекчилерине элдик баатыр, улуу тарыхый инсан катары баа берүү аракеттери жүрүп келүүдө. Аталган илимий тенденция Эгемендүүлүк алган Борбордук Азия мамлекеттеринин баарына эле мүнөздүү көрүнүштөрдүн бири, деп атоого негиз бар. Постсоветтик тарыхнаамада 1873-76-жылдардагы Фергана өрөөнүндөгү Полот хандын жетекчилиги астындагы көтөрүлүшкө жаңы көз караштан баа берүү менен бирге Исхак Асан уулунун инсандык ишмердигин чагылдырууга арналган, белгилүү кыргыз окумуштуулары К. Үсөнбаев, Т. Кененсариев жана К.Молдокасымовдун эмгектери, макалалары жарык көрдү.

Постсоветтик доордун тарыхнаамасында Полот хандын жетекчилиги астындагы көтөрүлүштү жаңы тарыхый позициядан кароого чоң аракет жасаган авторлордун бири К. Үсөнбаев болду. Окумуштуу К. Үсөнбаевдин акыркы эмгектеринин бири “Народные движения Средней Азии в XIX веке» аттуу эмгеги XIX кылымдагы түштүк Кыргызстандагы элдик кыймылдарга арналып жазылган. Белгилей кетсек, автордун бул эмгегинин кол жазмасы 1983-жылы Кыргызстан Борбордук Комитетинин пленумунда катуу сынга алынган эле. Анда Түштүк Кыргызстан Россиянын курамына басып алуучулук жолу менен кирген, М. Д. Скобелев басып алуучу, ал эми 1873-76-жылдардагы көтөрүлүштүн ишенимдүү жетекчиси Полот хан болгон” – деген окумуштуунун көз карашы үчүн сынга кабылганы белгилүү (Үсөнбаев, 1998, 2-б.). Аталган эмгек 1983-жылдагы кол жазманы толуктап, XIX кылымдын 40-50-жылдарындагы жана 70-жылдардагы Полот хандын жетекчилиги алдындагы көтөрүлүштөргө кеңири анализ берүүгө арналган. Полот хандын ишмердигине токтолгон автор, Полот хан Кокон хандыгына каршы элдин көтөрүлүшүн жетектеген жана Орус элине, Россия империясына карата каршы мамилесин көрсөткөн эмес (Үсөнбаев, 1998, 104-б.) – деп белгилеген.

1873-76-жылдардагы Фергана өрөөнүндөгү элдик кыймылды жаңы тарыхый позициядан изилдеп, анын жүрүшүн этаптарга бөлүп карап, жетекчиси Полот хандын ролуна токтолуп жана кыймылдын тарыхый маанисин ачып берүүгө салым кошкон окумуштуулардын бири Т. Кененсариев болду.

Автордун калемине Кокон хандыгынын тарыхы, Кыргызстандын Россия империясына каратылышын, анын ичинде Полот хандын жетекчилиги астындагы көтөрүлүштү өз алдынча изилдөөгө алган мазмундуу эмгектери таандык.

Т. Кененсариев 1873-76-жылдардагы элдик кыймылды эволюциялык мүнөздө өнүккөн, өзүнүн максаты, мүнөзү, масштабы, социалдык жана улуттук курамы боюнча эки этапка бөлүп карап, 1873-74-жылдардагы мезгилге мындайча мүнөздөмө берет: “1-мезгил – 1873-74-жылдардагы Кудаяр хандын бийлигине каршы көтөрүлүштөр. Бул мезгил өз алдынча эки баскычтан турат: –1873-жылдын жазы жана күзү – көтөрүлүштүн башталышы; – 1874-жылдын жазы жана күзү – көтөрүлүштүн өөрчүшү жана анын социалдык, улуттук курамынын кеңейиши (Кененсариев, 2009, 358-б.). Автор белгилегендей, 1873-74-жылдарды камтыган биринчи мезгилди прогрессивдүү максатты көздөгөн, моноулуттуулуктан көп улуттуулукка өсүп, кеңири социалдык курамдагы кыймылдаткыч күчтөр катышкан, чачкын жана чаржайыт чыгуулар менен коштолсо да, төмөндөн жогору, жөнөкөйдөн татаалга карай өнүккөн Кудаяр хандын бийлигине каршы антифеодалдык кыймыл болгон деген тыянак чыгарууга болот (Кененсариев, 2009, 358-б.). Ал эми көтөрүлүштүн экинчи мезгилине мүнөздөмө берген Т. Кененсариев аталган 2-мезгилди төмөнкүдөй 3 баскычка бөлөт: 2-мезгил – 1875-76-жылдардагы антиколониялык мезгил. Бул мезгил өз алдынча үч баскычтан

турат: – 1875-жылдын жазынан 10-октябрга чейин – элдик кыймылдын экинчи мезгилинин Кудаяр хандын, Насриддин бектин бийлигине каршы антифеодалдык жана Орусияга каршы антиколониялык баскычы; – 1875-жылдын 10-октябрынан 1876-жылдын 19-февралына чейин – элдик кыймылдын экинчи мезгилинин эң жогорку антиколониялык баскычы; – 1876-жылдын жазынан күз айларына чейин – элдик кыймылдын антиколониялык күрөштөрүнүн басандоосу жана түштүк кыргыздарынын Орусияга каратылышынын аякташы (Кененсариев, 2009, 358-б.)

Автор, элдик кыймылдын 2 мезгили боюнча мындый жыйынтык чыгарган: “..кыймылдын 1875-76-жылдардагы экинчи мезгилин прогрессивдүү максатты көздөгөн, социалдык жана улуттук курамы кеңири, биринчи баскычында антифеодалдык жана антиколониялык максаттарды бирдей камтып, бирок, 1875-жылдын 10-октябрынан баштап негизинен антиколониялык мүнөздөгү элдик кыймыл болгон деп кароо туура”– деп жазат (Кененсариев, 2009, 358-359-бб.) Полот хандын жетекчилиги астындагы 1873-76-жылдардагы элдик кыймылдын биринчи мезгили экинчи мезгили менен тыгыз байланышта болгондугун белгилеп, Т. Кененсариев жалпысанан төмөкүдөй илимий көз карашын сунуштаган: “1873-76-жылдардагы элдик кыймыл өзүнүн масштабдуулугу менен айырмаланып, ал катардагы көтөрүлүштөрдөн алда канча жогору турат. Демек, 1873-76-жылдардагы элдик кыймыл көтөрүлүштөрдүн жөнөкөй гана суммасы эмес, Кудаяр хандын жана анын уулу Насриддин бектин бийлигине каршы антифеодалдык, Орусия баскынчылыгына каршы антиколониялык, элдик-боштондук кыймылдардын органикалык биримдигин түзгөн диалектикалык жараян болуп эсептелет”(Кененсариев, 2009, 358-359-бб.). Демек көтөрүлүштүн антифеодалдык, антиколониялык мүнөздөгү, элдик-боштондук кыймыл болгондугун, окумуштуу баса белгилеп кеткен.

Ал эми элдик көтөрүлүштүн жетекчиси Исхак Асан уулу Полот хан автордун пикири боюнча: “1873-76-жылдардагы элдик кыймылдын максатын, мүнөзүн, карама-каршылыгын, жеңишин жана жеңилишин бириктирип турган. Өз доорунун өнүгүшүн чагылдырган бул адамдын тарыхый ролу ары татаал да, ары карама-каршылыктуу да болгон. Кыргыз тарыхнаамасында бул маселе жаңыдан гана изилдене баштаса да, анын ишмердигин тарыхый прогресстин алкагында турган жалпы кыргыз элинин улуу тарыхый инсаны, элдик баатыры жана мамлекеттик ишмери деп баалоо туура” – деп белгилейт (Кененсариев, 2022, 283-284-бб.). Демек, Т. Кененсариев белгилегендей тагдыры карама-каршылыктуу болгон Полот хандын ишмердигин тереңдетип изилдөө актуалдуу маселелердин бири экендиги байкалып турат.

Полот хандын ишмердигин изилдеген окумуштуулардын бири Кыяс Молдокасымов болуп саналат. Автор өзүнүн илимий макалаларында Н. Корытовдун эмгегине таянуу менен 1875-76-жылдардагы саясий окуяларга, Полот хан Кокон хандыгынын акыркы ханы болгондугун белгилеген кызыктуу материалдарды жарыялаган (Молдокасымов, 1991, №1). К. Молдокасымов “Исхак Молдо-Кокондун акыркы ханы” аттуу макаласында Полот хандын ишмердигине токтолуп, анын өлүмдөн да тайбаган касиетин төмөнкүчө сүрөттөгөн: “Полот хан көтөрүлүш мезгилинде өзүн кандай алып жүрсө, өлүм алдында да өзүнүн тайманбастыгын көрсөтө алды” – деп жазат. Автор андан ары Полот хандын өлүм алдындагы абалына күбө болгон орус офицери А. Боголюбовдун төмөнкү эскерүүсүн келтирет: “Ал өлүмгө буйруган өкүмүн уккан күнү тынч кана “хоп” деп койду да, күндөгүдөй тоюнуп, тынч гана уйкуга кетти. Эртеси дарганы көздөй айдап жөнөгөндө да, эч нерседен кебелбей жай басып келе жатты. Анын бул жоругуна чыдамы түгөнгөн жоокерлер түртүшүп

шаштырганда: “Эмне силер шашыласынар?, Менин бутумдун ооруп жатканын көрбөй турасыңарбы? Шашпагыла, үлгүрөсүңөр дагы” – деп жай басып, даргага барды. Ал өлүмдү зор эрдик менен тосуп алды” (Молдокасымов, 1994, 2-декабрь) К.Молдокасымов 33 жашка жаңы эле чыккан Полот хандын өлүмдөн да тайманбаган касиети, чогулган элин “дагы бир ыраазы кылгандыгын” баса белгилеп кеткен.

Кыргызстандын постсоветтик доорунун тарыхнаамасында Полот хан туурасындагы айрым бир тарыхый фактыларды бурмалап, ошол эле учурда белгилүү окумуштуулар тарабынан терең изилденип, өз баасын алган, тийиштүү илимий тыянактар чыгарылгандыгын эске албастан, анын ишмердигине “ревизия” жасоо аракетин көргөн эмгектин катарына окумуштуу Нурбек Турандын “Полот хан” аттуу изилдөөсүн кошууга болот (Нурбек Туран, 2022, 168-б.).

Нурбек Туран аталган эмгегинде Полот хандын ишмердигине байланышкан “бири-бирине дал келбеген, карама-каршы көптөгөн суроолорду жараткан маалыматтар” бар экендигин белгилеп, эмгегинде 10 пункттан турган автордун өз ою боюнча карама-каршы пикирлерди атап кеткен.

Нурбек Туран аталган эмгегинде: “Полот хандын көтөрүлүштү аягына чейин жетектеген эмес, Искак Полот ханды 1875-жылы Иса Олуя менен Абдырахман аптабачы “сүйлөшөбүз” деп чакыртып, туткунга алышып Махрам чебине орго салышат. Искак-Полот хан ошол ордодо туткунда жатып каза болот” – деп, тарых мугалими Р.Шакировдун пикирин келтирет (Нурбек Туран, 2022, 5-б.). Түшүнүктүү болсун үчүн Нурбек Турандын китебинде жазылган айрым фактыларга гана токтолуп өтөлү:

Нурбек Туран китебинин баш сөзүн жазган Рахим Шакиров аттуу тарых мугалиминин “бир адамдын эки жолу кийизге отургузулуп, хан көтөрүлүшү салт-санаага, чындыкка, логикага” туура келбейт, деген пикирин колдоп, минтип жазат: “Полот хандын эки жолу хан көтөрүлүшү: биринчи жолу 1873-жылы жайында Сафед-Булан мазарында, экинчи жолу 1875-жылы 27-сентябрда Анжиянга жакын Бото-Кара кыштагында хан көтөрүлгөн” (Нурбек Туран, 2022, 10-б.). Анын ою боюнча биринчи 1873-жылы Сафед-Булан мазарында Исхак Асан уулу Полот хан деген жалган ат менен, арадан эки жыл өткөндөн кийин 1875-жылы 27-сентябрда Бото-Кара кыштагында Полот Токтогул уулу өз аты менен “Полот хан” деп хан көтөрүлгөн (Нурбек Туран, 2022, 10-б.; 93-б.). Жогоруда Нурбек Туран бир адам эки жолу хан көтөрүлбөйт, 1875-жылы 27-сентябрда Бото-Карада экинчи жолу хан көтөрүлгөн адам бул – Полот Токтогул уулу болгон деген пикирди сунуштайт. Полот Токтогул уулу деген ким! – деген суроо жаралат. Нурбек Турандын ою боюнча Полот Токтогул уулу Төөлөс уруусунан чыккан (1818-1876-жж. жашаган), Кокон хандыгында датка, парваначы, кушбеги даражаларына чейин көтөрүлгөн инсан (Нурбек Туран, 2022, 9-б.). Автор аталган эмгегинде Полот Токтогул уулунун жогорудагы наамдарын алгандыгын тастыктаган материалдарды так көрсөтпөйт. Автор Кокон хандыгындагы “датка” наамын алган 202ге жакын инсандардын атын атап, тегин көрсөтүп, алардын 119 кыргыз болгондугун белгилейт (Нурбек Туран, 2022, 115-б.). Негизгиси аталган инсандардын “датка” наамын алгандыгын тастыктаган тарыхый булактар көрсөтүлбөйт. Биздин пикирибизче хандыкта кызмат өтөгөн кыргыздардын баары эле датка наамына ээ болуп калгандай туюлат.

Демек, Нурбек Турандын пикири боюнча көтөрүлүштүн экинчи этабын Полот Токтогул уулу жетектесе, 1873-74-жылдардагы көтөрүлүштүн биринчи этабын жетектеген Полот хан – Исхак Асан уулу көтөрүлүштүн экинчи этабында кайда кетти? – деген суроо

жаралат. Бул суроого Нурбек Туран: “1875-жылы август айынын башында Насреддин хандын адамдары Исхак-Полот ханды туткундап Махрам чебине, терең орго салып коюшкан. Исхак-Полот хан Махрам чебинен качкан эмес. Аны ошол жерде Насреддин хандын буйругу менен тымызын өлтүрүшкөн, деп Шакиров Рахим аттуу автордун талаа дептерине шилтеме берет (Нурбек Туран, 2022, 95-б.). Демек, Р. Шакировдун оюн колдогон, Нурбек Турандын пикири боюнча 1875-жылы Исхак Асан уулу Полот хан Махрам чебинде тымызын өлтүрүлөт да, көтөрүлүштүн экинчи этабын Полот Токтогул уулу жетектеп кеткен. Автордун жогорудагы фактысы чындыкка дал келбейт, эч кандай тарыхый булактар менен тастыкталган эмес.

Полот хан Махрам чебинде тымызын өлүрүлгөнбү? Тарыхый булактарга кайрылып көрөлү. Полот хандын Махрам чебинен качып чыгып кеткендигин “Туркестанские ведомости” газетасы өзүнүн 1876-жылдын №8-санында: “Насреддиндин бийликти алуусу менен, жалган Полот хан баш ийгендигин билдирүү максатында келгенде, кармалып Махрам чебине камалды. Ал жерден 22-августта генерал-адъютант фон Кауфмандын Махрам чебин алуу учурунда качууга жетишкен” – деп жазылат (Туркестанские ведомости, 1876, №8, 28-февраль). Демек, “Туркестанские ведомости” газетасынын берген маалыматы боюнча, Полот Исхак Асан уулу өлгөн жок, качып чыгып кетип, көтөрүлүштүн экинчи этабын жетектеди. Аталган пикирди өз учурунда К. Үсөнбаев, А. Хасанов, Т. Кененсариевдин эмгектеринде далилденген, такталган факт болуп саналат.

Жыйынтыктап айтсак, Нурбек Туран тарабынан Полот-Исхак Асан уулу Махрамда өлтүрүлүп, тарыхый аренага окшош ысымдагы Полот Токтогул уулун чыгарып, 1875-жылдын август айынан кийинки Полот хандын саясий ишмердүүлүгүндөгү негизги доорду Полот Токтогул уулуна ыйгарылышын, тарыхый фактыны бурмалап, кандайдыр бир социалдык кызыкчылыктан улам жаралган көрүнүш катары кабыл алуу зарыл деген ойдобуз. Р. Шакировдун “Талаа күндөлүгүн” чындык катары кабыл алууга болбойт демекчибиз.

Өзбек тарыхчыларынын ичинен Постсоветтик доордо көтөрүлүш темасына кайрылган алгачкы авторлордун бири Х.Н. Бабабеков болуп саналат. Белгилүү окумуштуу Х.Н. Бабабековдун калемине Полот хандын көтөрүлүшүнө арналган бир катар эмгектер (Бабабеков, 1987) таандык. Автор, 1873-76-жылдардагы элдик кыймылды “Пулат хандын көтөрүлүшү” – деп атап, аны төмөнкү мезгилдерге бөлгөн:

1. Көтөрүлүштүн башталышы (1873-жыл);
2. Көтөрүлүштү отурукташкан калктын колдошу (1874);
3. Жалпы элдик көтөрүлүш (1875-жылдын мартынан август айына чейин); элдик-боштондук кыймылдын башталышы (1875-жылдын августунан сентябрга чейин);
4. Жалпы элдик боштондук кыймыл (1875-жылдын сентябрынан 1876-жылдын мартына чейин);
5. Элдик-боштондук кыймылдын жыйынтыктоо этабы (1876-жылдын март – декабры) (Бабабеков, 1990, 83-б.). Автор аталган ар бир доорго токтолуп, көтөрүлүштүн ырааттуу жүрүшүн чагылдырууга чоң аркет жасаган.

Ал эми өзүнүн “Восстание Пулатхана” деген акыркы эмгегинде архивдик материалдарга таянуу менен көтөрүлүштү прогрессивдүү, элдик боштондук кыймыл катары сүрөттөйт (Бабабеков, 2018, 16-б.). Ошол эле учурда көтөрүлүш боюнча тарых илиминдеги кайчы пикирлерге токтолгон автор, авторлордун көпчүлүгү арап графикасы менен жазылган тарыхый булактар менен тааныш эмес болуп, Россиянын мамлекетинин борборундагы архивдик материалдарды колдонбогондуктан, 1873-76-жылдардагы көтөрүлүштү

объективдүү түрдө баалай алышкан эмес, деген жыйынтыкка келген (Бабабеков, 2018, 16-б.). Чындыгында автор өзү белгилегендей, Кокон хандыгындагы XIX кылымдын 70-жылдарындагы элдик кыймылды 5 этапка (биринчи эмгегиндеги көз карашты кайталоо менен) бөлүп караган (Бабабеков, 2018, 314-315-бб.). Этаптарга бөлүп кароо менен автор көтөрүлүш жалпы элдик кыймылдан жалпы боштондук кыймылга өсүп жеткендигин баса белгилеп кеткен.

Өзбек окумуштуулары тарабынан 2011-жылы Курманжан датканын 200-жылдыгына карата “Алайская царица в исследованиях узбекских учёных” деген жыйнак жарыяланган (Алайская Царица..., 2011) Кокон хандыгынын доорундагы элдик көтөрүлүштөргө мүнөздөмө берип, белгилүү окумуштуу Х.Н. Бабабеков 1873-76-жылдардагы элдик кыймылга Кокон хандыгынын бардык эли катышкандыгын белгилеп, ал кыймыл “Полот хандын көтөрүлүшү” деп, аталганын баса көрсөткөн (Алайская Царица..., 2011, 51-б.). Х.Н. Бабабеков Полот хандын көтөрүлүшүн шарттуу түрдө беш этапка бөлүп карап, көтөрүлүштү прогрессивдүү элдик боштондук кыймылы катары баалаган (Алайская Царица..., 2011, 56-б.). 1873-76-жылдардагы элдик кыймылдын көрүнүктүү жетекчилери Полот Хан, Абдуллабек, Абдырахман-аптабачы, Махмудхан Төрө болушкандыгын көрсөтөт. Элдик-боштондук кыймылга көчмөндөр жана отурукташкан калк активдүү катышкандыгын баса белгилеген (Алайская Царица..., 2011, 70-б.). Демек, автор көтөрүлүшкө хандыктын аймагында жашаган бардык социалдык катмарлар катышып, прогрессивдүү мүнөзгө ээ болгон деген тыянакка келген.

Постсоветтик доордогу Исхак Асан уулу Полот хандын жетекчилиги астындагы көтөрүлүштү изилдеген эмгектерди тарыхнаамалык планда иликтөөнүн натыйжасында төмөндөгүдөй жыйынтыкка келүүгө болот.

– 1873-1876-жылдардагы Фергана өрөөнүндөгү азаттык үчүн болгон Полот хандын жетекчилиги астындагы көтөрүлүштү жаңы тарыхый позициядан изилдөөдө;

– Полот хандын ишмердигин жаңы тарыхый материалдар менен толуктоо, анын ролуна тарыхый баа берүү.

Колдонулган адабияттар

1. Алайская Царица в исследованиях узбекских учёных. – Ташкент – 2011.
2. Бабабеков Х.Н. Пулатхон кузголоңи. – Ташкент, 1987.
3. Бабабеков Х.Н. Народные движения в Кокандском ханстве и их социально-экономические и политические предпосылки (XVIII-XIX вв.). – Ташкент, 1990.
4. Бабабеков Х.Н. История Коканда, – Ташкент, 1996.
5. Бабабеков Х.Н. Восстание Пулатхана. – Ташкент, 2018.
6. Кененсариев Т. Кыргызстандын XIX кылымдын 50-70-жылдарындагы саясий өнүгүүсү. – Бишкек, 2009.
7. Кененсариев Т. Кокон хандыгы (Кыргызстандын материалдарында). – Бишкек, 2022.
8. Кененсариев Т. Кыргыздар жана Кокон хандыгы. – Ош, 1996.
9. Кененсариев Т. Кокон хандыгын изилдөө жана кыргыз тарыхнаамасы. Талаш маселелер жана изилдөө перспективалары. // <https://muras.turmush.kg/unews/un>.
10. Кененсариев Т. Исхак Асан уулу Полот хан. – Бишкек, 1997.
11. Кененсариев Т. Кыргызстан оторчулук доорунда (1855-1917) – Бишкек, – 2019.
12. Нурбек Туран Полот хан. – Бишкек, 2022.
13. Молдокасымов К. Полот хан. // Мурас. – 1991. – № 1.

14. Молдокасымов К. Искак Молдо – Кокондун акыркы ханы // ЗК. –1994. – 18,25-ноябрлар, 2-декабрь.
15. Туркестанские ведомости, 1876, №8, 28-февраль.
16. Усенбаев К.У. Народные движения Средней Азии в XIXв. (по материалам Кыргызстана). – Бишкек – Ош, 1998.
17. Үсөнбаев К. Көтөрүлүштүн башы. // КМ.–1990 – № 49.
18. Үсөнбаев К. Это было в Коканде. Похождение Пулат хана. // КБ. – 1993. – 16 февраля;
19. Үсөнбаев К. Өткөндүн кайрыктары. 1873-1876. Кокон көтөрүлүшү. // КМ. – 1990. – № 14,15.
20. Үсөнбаев К. Тарыхтын татаал жылдары. Кокон көтөрүлүшү. // ЭТ. – 1993. – 3-июнь,7-июль.